

dicauerit. Nescio tamen cur hoc appellandum non sit delictum...

3 Quando aliquis deicit aliquid ex domo, aut ex alia simili re, unde damnum est sequitur...

4 Qui domum habitat tanquam caput illius, tenetur ad id duplum soluendum, siue ita inhabitat sua propriam domum...

5 Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

6 Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

7 Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

8 Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

9 Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

10 Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

11 Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

12 Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

deiecerint, vel effud. Si vero dormiens domus solus habitat tanquam praecipuus partem eius domus...

Si filius familias seorsum a patre habitat in alia domo tanquam caput eius domus ac habitacionis...

Quando multi habitant eandem domum tanquam capita, aut quia duae familiae permixtae eadem habitant domum...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

Quando aliquid eieciunt aut effusum est, ex aliqua domo, & id nocuit corpori hominis liberi...

enim estimari non potest vita hominis liberi, ea pena in illo euentu statuitur, quando siue animo occidendi illo modo fuit occisus...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

ceat tracentibus, aut subitus existentibus. Is vero, qui domum habitat, tanquam caput illius, si id paritur esse appensum, aut appositum...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Actio, quae aduersus caput familiae competit ratione damni ex eo sequitur, quod ex ea domo aliquid eieciunt aut effusum est...

Ad damnatum a mancipio absque domini culpa datum quousque dominus teneatur.

S Y M M A R I V M.

- 1 Actio civilis in seruum, etiam ad penam pecuniariam, cum domino, & non cum seruo intentatur. Teneatur vero dominus vel iudicatum soluere, vel seruum noxa dare. Criminalis vero actio in seruum intentatur.
- 2 Damnatum datum a mancipio non tenetur restituere dominus, nisi culpa mancipij sit datum, aut inde mancipium vel dominus facti sint locupletiores.
- 3 Seruus si delinquat, potest dominus illum defendere. Sequitur vero condemnatione, tenetur vel iudicatum soluere, vel seruum noxa dare. Poterit etiam illum non defendere, sed noxa statim dare ad vitandis litis sumptus.
- 4 Lite contestata ob delictum serui, si seruus moriatur, & constabat id delictum commississe, cogitur dominus soluere damnatum ac penam.
- 5 Mancipium si delictum commisit domino sciente, ac prohibere potente, non liberatur tradendo illud noxa, sed tenetur soluere damnum & penam, et si mancipium alienauerit, manumiserit, aut mortuum fuerit.
- 6 Mancipium statim atque a domino noxa datur, dominus amittit dominium illius, & illud is comparat, cui noxa datur. Si tamen mancipium, comparata aliunde pecunia, & damnum & penam soluat, consequitur libertatem. In foro tamen conscientie tenetur soluere priori domino damnum culpa talis mancipij ei sequutum.
- 7 Mancipium, quod deliquit, si dominus alienauit, aut manumiserit, non competit aduersus ipsum noxalis actio, sed aduersus noxam dominum, aut aduersus mancipium sui iuris effectum. Quod si prior dominus titulo oneroso illud alienauerit, tenetur novo domino de re ita vitiosa sibi alienata. Si autem dolo, sciens mancipij delictum, illud alienauit, ipse tenetur ad damnum & ad penam.
- 8 Mancipium, quod ob delictum quereretur ad penam mortis, aut ad aliam grauem corporalem, occultare, & adiuuare ad fugam, potest dominus, quando contrarium in bonum publicum non esset iustum. Tradere vero illud absens potest noxa ob damnum ab eo datum, & penam civilem.
- 9 Mancipij defensionem si suscipiat dominus, defendere illud tenetur in loco, in quo deliquit. Si moriatur mancipium ante sententiam, ad nihil tenetur dominus. Siue civiliter, siue criminaliter, agatur aduersus mancipium, si ex delicto aliquid actiois deuenit ad dominum, ad dominum inde factus est locupletior in aliquo, id quoque potest actor petere a domino.
- 10 Seruus ex culpa non transit noxalis actio ad heredes domini, nisi ad ipsos seruus deueniat. Et tunc transit, non quia heredes sunt, sed quia domini sunt talis serui.
- 11 Seruus multis communis si delinquat, quousque noxalis actio aduersus singulos aut omnes competat.
- 12 Damna culpa mancipij, sed absque domini culpa data, ad dominum soluere teneatur ante latam sententiam, aut tradere mancipium noxa.

Materia huius, & sequentis disputationis, affinis est quasi delictis, materie precedentis disputationis. Iure civili. ff. C. in ff. de noxalibus actionibus est factum, quando mancipium alienum delictum aliquod

A absque domini culpa commisit, ratione cuius agendum est civiliter, saltem ad penam pecuniariam, vt si furtum commisit, rapuit, danum dedit, vel aliam iniuriam intulit, ita quod locum habeat conditio aliqua, vel pena pecuniaria, iudicium illud non cum seruo esse intendendum, qui bonus externis caret, vt de soluat, inepitque est, vt aduersus illum eo modo agatur, vt habetur. l. vlt. C. de noxalib. act. sed intendendum esse aduersus eius dominum, qui ad alterum duorum, quod ipse potius elegerit, in eo euentu tenetur, nempe vel ad tradendum seruum pro noxia, transferendo dominium illius in actorem, loco danti dati ac penam, qua erat puniendus, vel ad soluendum damna & penam, qua fuerit condemnatus. Data vero est ex optio dominis mancipiorum, vt eligant potius dare noxa mancipia, quando absque de minorum culpa mancipia delictum patrarunt: quoniam, vt habetur in ff. de noxalib. act. in prin. & consentit. l. 2. in prin. ff. eod. titu. iniquum eras, nequitia eorum contra ipsorum corpora dominis damnosam esse. Quando vero criminaliter est agendum ad mortis aut ad aliam corporalem penam mancipij, tunc locum habet iudicium cum mancipio ipso, intentaturque proinde aduersus ipsum, & non aduersus illius dominum, debet, vt habetur. l. penult. in c. d. l. 3. C. de noxal. act. In ff. de noxalib. act. in prin. si scriptum legitur: Noxa autem est ipsum corpus quod nocuit, id est seruus, noxia ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, iniuria. Et quoniam in eiuo di iudicio, quando nulla interuenit culpa domini, in tegrum ipse est tradere noxam ipsam pro noxia, seu pro delicto patratio, actio ipsa, que aduersus dominum pro delicto serui intentatur, noxalis est nuncupata. Glos. ibidem verbo noxia sic ait: *Vnde dicitur, Noxia delictum, delinquens noxa vocatur.* sed quandoque vno pro alio vitium.

Obseruandum vero est. Vt dominus mancipij damnum, quod mancipium dedit, soluere teneatur, aut tradere mancipium loco damni, necesse esse, vt damnum culpa mancipij datum sit. Si enim mancipium absque vlla sua culpa damnum aliquod dedit, quia aliud in potestate mancipij non fuit, atque ex eo damno neque ipsum, neque dominus eius, facti sunt locupletiores; tunc, quem admodum mancipium, si esset sui iuris, ad nihil teneretur, quia nec ex parte rei accepta, neque ex parte iniuste acceptio nis, ita dominus illius ad nihil omnino tenetur. Quod si ex eo mancipij damno factus esset locupletior, tunc id solum restituere teneretur, in quo factus esset locupletior.

Obseruandum est deinde. Dominum defendere posse suum mancipium; quando autem succumbet, quia probatum esset, mancipium commisisse id delictum, tunc dominus per sententiam in eo iudicio ad alterum duorum ipsius optione est condemnandus, nempe, vt vel mancipium tradat, vel soluat damnum totum ac penam loco illius. Ita colligitur ex illis verbis in l. i. de noxalib. actio, in prin. Ex maleficij seruorum, veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut iniuriam commiserint, noxales actiones prodite sunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis estimationem sustineret, aut bene hominem noxa dederet. Ecce domino in id datum, ea optio conceditur. Idem habetur apertius, l. i. ff. eod. tit. illis verbis: *Quorum* (noxalium videlicet actionum) *vis & potestas haec est, vt si damnati fuerimus, liceat nobis, de ditione ipsius corporis, quod delicti querit, euitare litis estimationem.* Consentit. l. 2. C. eod. tit. Quod si sine defensione vellet dominus mancipij illud noxa dederet, vt liberet se a sumptibus, & a molestijs litis, poterit id efficere.

Illud tamen est obseruandum, si lis sit contestata aduersus dominum mancipij, & delicto illius constet,

Actio, ita quod in mora sit tradendi mancipium, vt se liberet a refarciendo damno & a soluenda pena, tunc, si mancipium moriatur antequam lis absolueretur, tenetur refarcire damnum, & soluere penam, at pagamento. l. i. §. plane si ante litem. ff. si quad. pauper. fecit. dic. iuncta Glosa ibi, quo in textu idem factis innuitur, quando intentata fuit actio de pauperie, de qua disputatio sequenti erit sermo, nec traditum fuit animal, quod damnum dedit absque culpa domini: si enim id animal perijt ante litem contestatam, cessat ea actio aduersus dominum animalis: secus vero si post litem aduersus eum contestatam perijt animal tunc tenetur ad damnum, vt ibi satis innuitur, & affirmat Glosa, que idem ait esse in noxia si actio, de qua loquimur, si post litem contestatam moriatur mancipium, quod absque culpa domini datum dedit, citatque. l. si plurium. §. vlt. ff. de noxalib. act. que tamen meo iudicio id non probat.

Si dominus iubente, consulente, aut sciente, nec prohibente, quando prohibere potuit, mancipium commisit delictum, tunc non liberatur dominus, noxa mancipium dedendo, sed tenetur ad damna omnia, & ad penas omnes pro eo delicto, esto mancipium alienauerit, aut manumiserit post tale delictum commissum, vel mancipium moriatur: secus autem si vel dominus ignorat mancipij delictum, quando mancipium illud, commisit, vel cito illud sciuerit, prohibere tamen delictum non potuit: tunc enim liberatur, mancipium noxa dedendo. Ita habetur, l. 2. §. 4. §. & sequentibus. ff. de noxalib. act. & l. 2. & l. penult. C. eod. titu.

Si dominus mancipium noxa det in euentu, in quo id potest efficere, continuo amittit dominium illius, illud que comparat, cui mancipium noxa datur. Si tamen mancipium quaesita pecunia, soluat damna omnia, & penas condemnationis pro eo delicto, consequitur libertatem, prout si que auxilio manumittitur, etiam inuito eo domino. Ita habetur. §. dominus in ff. de noxal. act. Quo fit, vt id dominum re uocabile fit ex iuris dispositione, si mancipij ipsum damna & penas soluat, quaesita aliunde pecunia. Cum enim loco damnorum ac penarum nouus hic dominus consequatur sit dominium talis mancipij, voluit ius, in fauorem libertatis, vt si mancipium aliunde compensaret illi omnia damna, & solueret omnes penas, libertatem consequeretur. Ex ea §. citati dispositione intelligit, eiusmodi mancipium ex iuris dispositione non teneri priori domino ad damnum amissionis ipsius, quod culpa talis mancipij ei domino subsequutum est. Quando quidem non redigitur in pristinum seruitutem, postquam se liberauit ab eo, in quem noxiam commisit. Id quod confirmatur ex §. si noxam eod. titu. Vbi nulla actio competit domino in seruum, postquam est egressus ipsum potestatem, propter damnum, aut delictum, quod in eum dominum commisit quando in illius erat potestate: sicut nec seruo pro eodem tempore competit actio in dominum. Nescio tamen, an in foro conscientie mutuo teneatur seruus & dominus, ac teneri propendeo: quoniam denegatio actionis in foro exteriori non tollit obligationem, que ex natura ipsa rei oritur in foro conscientie, consentitque videtur Syluest. verb. restituito 2. §. 1. in prin. & clarius §. 14. Non tamen cogere seruum, qui via paulo ante exolata libertatem consequitur, se iterum redigere in seruitute prioris domini, sed solum pecunia refarcire illi affirmationem damni, quod culpa ipsius subsequutum illi fuit.

Si dominus, post commissum delictum per suum mancipium, illud bona fide alienet, aut manumittat, cessat actio noxalis aduersus talem dominum, & transit in nouum eius mancipij dominum, aut in mancipium ipsum, quod deliquit, sui iuris iam effe-

Actum. Ita habetur in ff. de noxal. act. §. omnis. Si tamen titulo oneroso prior dominus id mancipium alienauit, tenebitur posteriori domino, perit de actio rem vitiosam illi vendidisset, iuxta ea que Disp. 312. & 313. dicta sunt. Quod si in dolo fuit, quomodo in potestate ipsius esset id mancipium, sciens delictum illius, tenetur noxali actione ad totum damnum, & ad integram penam. l. quoties, & l. de illo. ff. de noxal. act.

Illud est obseruandum, si mancipium delictum commississet, ob quod mortis, abscissionis membri, aut flagellorum pena esset spectandum, licet tunc dominus possit illud adiuuare ad fugam, transferreque illud in locum tutum: solumque teneatur noxia illud dare, vbi tunc esse reperitur, pro dominis in bonis temporalibus, que offenso delisset, & pro penis ciuilibus, que pro eo delicto ei essent impositae, vel ea omnia soluere. Primum probatur, quoniam sicut quibus alius possit adiuuare ad fugam, & occultare delinquentem, qui ad mortem, mutilationem, aut ad flagellorum, vel treritium penam quaeritur, (quando tamen contrarium in bonum publicum non est iustum aut statutum) quia illud esset adiuuare delinquentem ad id, quod ipsi mancipio licet post delictum commissum; ita dominus potest adiuuare ad fugam atque occultare suum mancipium, quod ad eandem penam quaeritur.

Quando dominus actionem sui mancipij suscipit, tenetur illud defendere in loco, vbi delictum commissum. l. vlt. ff. de noxal. act. Si quis, ignorans mancipium suum, quod delictum commisit mortuum esse, iudicium pro illo suscipit, absolui debet. Quoniam, delincente mancipio, loco cuius intendebat solvere, definit quoque obligatio soluendi pro illo: praesertim cum facta condemnatione, integrum esset domino, vel eam solueret, vel mancipium noxa dare, vt supra dictum est. Ita habetur. l. penult. ff. de noxal. act. Eadem ratio eredo, concedendam ei esse repetitionem, si pro mancipio, quod mortuum iam erat, soluit: quando quidem soluit in debetum. Si contra mancipium criminaliter agatur, & aliquid actoris ex delicto mancipij ad dominum illius peruenit, simul potest actor illud vendicare, vt est notissimum, & similiter petere potest ex domino mancipij, si in aliquo idem dominus factus sit locupletior ex tali delicto. Simili modo, esto agatur ciuilitur, & dominus mancipium noxa dedit, repeteret potest actor ex domino mancipij, si quid ex delicto talis mancipij ad dominum peruenit, aut si in aliquo ex eodem delicto factus sit locupletior. Ita habetur. l. penult. & vlt. C. de noxal. act.

Aduersus heredes domini mancipij non competit haec actio noxalis, quando locus cum domino mancipij non fuit contestata: si tamen ad heredes transisset mancipium, tunc aduersus illos competere actio non tanquam ad heredes domini mancipij, sed tanquam ad possessores ac dominos eius mancipij. Ita habetur. l. si plurium. §. vlt. & l. penult. ff. de noxal. actio.

Quando mancipium aliquo modo est multis commune, traditur multa. ff. de noxalib. act. circa rem, de qua disputamus. Quia tamen molestum esset ea hoc loco explanare, raroque in praxi eueniunt, si aliquando mancipium, multis commune, delictum commiserit, actioque noxalis tunc intentetur, recurre ad illa iura, vt intelligas, quousque singuli aut omnes teneantur vel non teneantur.

Vtrum autem dominus mancipij, ante intentatam noxalem actionem, latamque sententiam, qua condemnatur refarcire damna, & soluere penas, vel mancipium noxa dare, teneatur in foro conscientie, si de damnis, culpa quidem mancipij, sed absque vlla sua culpa, datus ei constet, vel solueret ea damna loco

loco mancipij, vel mancipium noxa dare, transfere-
ndo pro eis damnum mancipij dominum in eum,
qui illa est passus, examinetur Disp. 713.

DISPVT. 712.

Ad damna, quæ animalia bruta absque do-
mini culpa dant, quousque eorum
dominus teneatur.

S Y M M A R I V M.

1. Damna ab animalibus, custodis aut domini culpa da-
ta, quousque solvenda.
2. Damnum si animal alienum absque cuiusquam cul-
pa det, cogitur dominus animalis vel illud tradere
pro damno, vel id damnum solvere, & quando de sub-
tilitate iuris ea actio sit directæ, & quando utilis.
3. Damnum in persona hominis liberi si animal alienum
det, non competit actio pro eo damno. Pro damno ta-
men inde vterius sequuto sumptuum, aut aliarum
rerum externarum, actio prædicta competit.
4. Damnum si det animal per aliquid aliud, vt per plu-
strum, teneatur dominus talis animalis. Si vnum ani-
mal aliud concitauerit, & concitatus ea de causa dan-
num det, dominus concitantis teneatur, & non domi-
nus concitatus. Si animal aggreddens damnum alteri
animali det, dominus illius teneatur. Si vero animal
inuasum damnum inuadenti det, dominus animalis
inuasi ad damnum non teneatur.
5. Damnum si det fera fugiens, se recipiens in suam na-
turalem libertatem, ad nihil teneatur, qui erat domi-
nus illius, esto illam postea capiat, dominumque il-
lius ea captura comparet.
6. Animal, quod damnum dedit, si bona fide transeat in
dominium alterius, non dominus teneatur de eo da-
no. Et ad quid teneatur prior dominus, etiam quan-
do sciens damnum, illud alienauit.
7. Mortuo animali, quod damnum dedit, ante litem con-
testatam, dominus illius ad nihil teneatur, nec etiam
ad carnes noxa dandum. Si moriatur post litem con-
testatam, teneatur solvere integrum damnum. Si au-
tem alius culpabiliter illud occiderit, satis est, si domi-
nus animalis cedat actione legis. Aquilæ damnum
passo aduersus occisorem, vel si soluat damnum.
8. Actio ob damnum ab animali alterius datam, & tran-
sit ad heredes eius, qui damnum est passus, & aduer-
sus heredes domini animalis, si sit ei eo domino fue-
rat contestata; alioquin aduersus eos non transit, nisi
si animal ad ipsos pertranserat.
9. Actionem hanc intentare potest etiam is, cuius intere-
rat non esse datum, vt commodatarius, & simi-
les.
10. Ob damnum datum ab animali, quando dominus
non teneatur.
11. Damnum quando dedit animal, & dominus interro-
gatus in iudicio, an suum esset id animal, neganter
respondisset, teneatur solvere integrum damnum.
12. Damnum quando datum est ab animali communi
multis, quousque aduersus singulos, & omnes actio
competat.
13. Damnum ex animalis datum, an in conscientia foro
sit solvendum nulla expectata sententia, nec inten-
tata actione, aut tradendum sit animal noxa.

Disp. 697. §. si aliena animalia, &
sequentibus, explanatum est quousque
dominus brutorum animalium, aut cus-
tos eorum, teneantur ad damna, quæ ea
animalia dant interueniente culpa domini, aut custo-
dis, multaque dicta sunt, quæ hoc loco dici etiam po-
terant: illo autem in loco ea legantur. Solum hoc lo-

co erit nobis sermo de damno, quod talia animalia
dant absque vlla culpa domini aut custodis.

Quando brutum animal alicuius absque culpa,
tam domini, quam eius cuiusvis alterius, damnum
aliquod intulit cuiusque alteri animali, etiam ho-
mini libero, aut cuius alteri rei, datur alia actio no-
xalis aduersus dominum animalis, quod damnum
dedit, vt vel damnum soluat, vel tradat animal ei,
qui damnum est passus, pro eo damno. Porro dam-
num, quod brutum animal ita dat, appellatur in iure
pauperie, ad differentiam damni, quod culpa homi-
nis datur, & actio, quæ aduersus dominum talis ani-
malis pro eo damno cõpetit, actio de pauperie nunc
cupatur, vt hæc omnia constât in l. si quadrupes pau-
periem fecit dicitur in prin. & verficulis sequenti-
bus, & l. i. ff. eod. ritu. Pro eo autem damno, quod
animal brutum culpa hominis alicuius dat, quate-
nus ita culpa hominis illud dat, competit actio legis
Aquilæ aduersus hominem, cuius culpa est datum,
vt Disp. 697 explanatum est, atque hoc est quod do-
cetur & intenditur. l. i. & §. quod si propter locum feri-
tatem. ff. si quad. paup. fecit dicitur.

De iuris ciuilibus subtilitate, vt constat in l. loco ci-
tato in prin. & verficulis hæc autem actio, & l. i. citata in
prin. & §. generaliter, actio de pauperie directæ sol-
lum competit, quando quadrupes, sine consuetudi-
ne innata toti suæ speciei, damnum dat, vt si equus
recalcitrando damnum det, aut si bos cornu damnum
det: neque enim consuetudine innatumque est toti e-
quorum speciei recalcitrare, neque omni boue esse
cornupetam. Ceterum utilis actio de pauperie da-
tur, & si brutum animal non sit quadrupes, sed bip-
es, & damnum det, vt habetur. l. penul. ff. si quad.
paup. fecit dicitur. & similiter competit utilis actio et-
iam si brutum, vt panthera, vel aliud animal, iuxta
suam feritatem damnum det, vt patet. §. vlt. in l. si
quad. paup. fecit dicitur. & vniuersim actio de paupe-
rie, non curando vtrum directæ aut utilis conceda-
tur, datur pro quocunque damno à quocunque ani-
mali sine culpa hominis dato, dum id animal in do-
minio alicuius est.

Si animal alienum, sine culpa alicuius hominis,
noceat homini libero, tunc, si interficiat, aut defor-
mitatem relinquat in homine libero, pro damno vi-
tæ aut corporis, quatenus præcisè est damnum cor-
poris, quia tale damnum æstimationem non recipit,
non competit actio de pauperie, neque aliqua actio
pro damno tamen, quod ex nocimento corporis ho-
minis liberi vltèrius in rebus illius externis resultat,
quoad sumptus in curando vulnere aut icu, & quoad
æstimationem operarum, quibus ea de causa priua-
tus est, & in futurum priuabitur, si mancus, aut clau-
dus, vel alia ratione minus aptus, aut omnino ine-
ptus, ad laborandum maneat, competit hæc actio
de pauperie, vtrumque habetur. l. ex hac lege. ff. si
quad. paup. fecit dicitur.

Vt actio de pauperie locum habeat, satis est, si alicuius
animal, vel per suum corpus immediatè, vel per
aliquam aliam rem, vt per plaustrum, aut euer-
tendo aliquid, quod vltèrius sit causa damni, aut aliqua
alia ratione, damnum det. Ita habetur. l. i. §. siue au-
tem. ff. si quad. paup. fecit dicitur. Quando vnum
brutum animal concitauerit aliud, atque in causa fuit,
quod animal id concitatum damnum aliquod da-
ret, tunc, quia animal, quod concitauerit, principalis
causa fuit eius damni, dominus illius teneatur actio-
ne de pauperie, non verò dominus animalis, quod
fuit causa immediata damni. Ita habetur. l. i. citata
§. & si alia. Si duo animalia rixentur, & vnum inter-
ficiat alterum, aut illi noceat, si animal, quod prius
est aggressum, noceat alteri, dominus illius, quod est
aggressor, teneatur de pauperie. Quod si alterum
animal aggressori noceat, tunc dominus illius ad
nihil

nihil teneatur. Ita habetur ibidem. §. cum arietes.
Quando fera alicuius fugit absque domini cul-
pa, & se recipiens in suâ naturali libertate, dam-
num aliquod dedit, locum nõ habet actio de paupe-
rie, quoniam illa eo ipso, quod fugit, desinit esse do-
mini sui, vt ex dictis Disp. 410 constat. Vnde etiam si
postea ab eodem domino capiatur, ad nihil tenebitur,
eo quod de nouo comparet dominium illius, eo
modo, quo quis alius illud compararet, si eam si-
militer caperet. Ita habetur. l. i. citata. §. in bestijs,
& in l. eod. tit. §. ceterum.

Si animal, quod damnum dedit, bona fide, post
damnum datum, transeat in dominium alterius,
tunc actio de pauperie transit aduersus nouum do-
minum, definitque competere aduersus antiquum:
quoniam actio illa ratione rei, quæ damnum dedit,
transit in dominium illius, vt de noxali actione ob
damnum à mancipio datum disputatione præceden-
te est dictum: reliquaque quæ ibi circa mancipium
dicta sunt, similiter circa brutum animal, quod dan-
num dedit, & alienatur, vel perit, similiter intelligen-
da sunt. Ita habetur. l. i. citata. §. & cum etiam.

Si animal, quod damnum dedit, moriatur ante li-
tem contestatam, quæ damnum à domino illius pe-
tatur, & vel pro damno tradat animal, tunc cessat
actio: atque in nouum loco citato, non competere ac-
tionem, vt tradat carnes, ea fortæ ratione, quod
carnes mortue non sint partes animalis, quod dan-
num dedit, eo quod non sint eiusdem rationis & spe-
ciei cum illis, quæ erant in animali viuo; quippe tunc
esse haberent carnium à forma animalis, nunc verò
à forma cadaveris; quæ distinctæ sunt speciei. Quod
si animal post litem contestatam moriatur, cum no-
tum tunc domino esset, suum illud animal id dan-
num dedisse, teneatur solvere integrum damnum,
nec liberatur carnes tradere aut aliud simile ani-
mal. Si tamen illud animal culpabiliter ab aliquo
alio sit interfecitum, ita quod aduersus illum alium
competat domino animalis actio legis Aquilæ, tunc
satis est, si dominus eius animalis cedat eam actio-
nem ei, qui damnum ex eo animalis accepit, vt libera-
li actione intentata aduersus ipsum maneat. Obser-
ua tamen, si maluerit soluere damnum, quod illud
suum animal dedit, & intereare actionem legis Aquilæ
aduersus interfecitorem illius, vt si videlicet plus
valeat suum animal, quam damnum, quod alteri de-
dit, postest optime id efficere: quoniam domino, qui
damnum ex eo animalis est passus, sufficienter satis-
facit, vel soluendo illi suum integrum damnum, vel
cedendo illi actionem aduersus culpabiliter interfe-
ctorem animalis, quod damnum dedit, loco anima-
lis, vt maluerit dominus talis animalis. Hæc habetur.
l. i. citata. §. planè. §. noxa. & §. si post litem.

Actio de pauperie transit ad heredes eius, qui
damnum est passus, & contra heredes eius, cuius
erat animal, quod damnum dedit; modo tamen ad
illos perueniat illud animal, quoniam actio sequitur
possessionem animalis: secus autem si ad illos
non perueniat animal, quia tunc aduersus illos ea
actio non transit, quare simpliciter aduersus heredes
non transit. Ita habetur. l. i. citata. §. vlt. Obser-
ua tamen, si dominus animalis fuisset in mora illud
tradendi post litem aduersus eum contestatam, tunc
est animal non transiret ad heredes, sed mortuum
esset, viuente domino illius, transiret actio, cepta
cum de iuncto, aduersus heredes illius: quoniam &
cum illo fuisset contestata, & quoniam factus est
set debitor damni totius eo ipso, quod post litem cum
eo contestatus autem transit obligatio soluendi debita
contra eam omnino à defuncto. Ita habetur. l. i. citata.
Actio de pauperie non solum potest intentari
aduersus dominum animalis, quod damnum de-

dit, is, qui dominus est rei, cui damnum à tali ani-
mali est datum, sed etiam quicunque alius, cuius intere-
ret, id damnum in ea re non esse datum, vt sunt com-
modatarius eius rei, fultor, qui ad eam abluendam ap-
ud se illam habebat, & alij similes. Ita habetur. l.
hæc actio. ff. si quad. paup. fecit dicitur.

Quando animal, vt canis ferus, confrestratus erat
in aliqua domo, & aliquis, fugiens ministrum publi-
cum, intrauit domum, ubi erat confrestratus, atque in
canem ligatum incidit, à quo damnum accepit, non
datur ei actio de pauperie aduersus dominum eius
animalis: quoniam ipse potius sibi fuit causa, eo ita
accedendo, quod acciperet à cane debitè custodito
id damnum. Ita habetur. l. hæc actio. citata. §. vlt.
& multo magis non competit actio de pauperie
aduersus dominum eius animalis, si, qui damnum
accepit, ed accessisset domo operam reillicitam, vt
ad furandum, vel ad aliud flagitium in ea domo com-
mittendum. Atque ex ea dispositione eius iuris
conijcere ac iudicare facile poteris in similibus eue-
tibus, quando ex eo capite non cõpetat actio de pau-
perie, quod, qui damnum ex animali accepit, ipse li-
bi illud quaerit, neque euitat, cum euitare aut nõ
quaerere illud debuisset: præsertim quado dominus
animalis cum debita cautela illud habebat, quousque
iure vtebatur, illud ita habendo.

Quando aliquis, in terro gatus in iudicio, an suum
esset animal, quod damnum dedit, neganter respon-
dit, tunc, si probaretur suum esse, teneatur integ-
rum damnum solvere, nec satis esset, si pro damno
animal offerret. Ita habetur. l. 5. §. interdum. ff. si
quad. paup. fecit dicitur.

Quando animal, quod damnum dedit, commu-
ne est multorum, locum habent, quæ circa noxalem
actionem, quando mancipium, quod damnum de-
dit, est commune multorum, sunt disposita. Ita ha-
betur. l. i. citata. §. si commune.

Vtrum dominus animalis in foro conscientie, si
ipsi constat de damno, quod suum animal dedit, te-
neatur, nulla expectata actione & sententia, tradere
animal pro damno, aut illud integrum soluere, se-
quenti disputatione examinetur.

DISPVT. 713.

Vtrum in foro conscientie, nulla expecta-
ta actione, teneatur caput domus solve-
re damna absque vlla sua culpa, à suis
domesticis data proijciendo, effundendo,
vel appendendo aliquid indebitè de
domo. Idem de nautis, cauponibus, &
stabularijs, comparatione damnorum
suorum famulorum. Et de domino man-
cipij, aut animalis, comparatione dam-
norum, quæ mancipium, aut animal, si-
militer dederint.

S Y M M A R I V M.

1. Qui afferant damnum, absque lata culpa iuridica da-
tum, non esse restituendum in foro conscientie ante
latam sententiam.
2. Qui afferant damnum absque culpa theologica datam,
non esse restituendum in foro conscientie antequam
sententiam. Damnum verò culpa theologica lethali
si datum integre esse restituendum. Datum autem
culpa solum veniale, pro parte solum esse restitu-
endum. Excipiunt, quando ex damno, etiam nulla cul-
pa dato, qui id dedit est factus locupletior: nam tunc
ad id teneatur nulla expectata sententia. Et quando

mancipium culpa sua theologica damnum dedit: nã tunc dominus vel tenetur mancipium noxa dare, vel id damnum restituere.

- 3 Damnum datum ab alio, sine sine culpa, siue interueniente illius culpa, etiam theologica, alter restituere in foro conscientia non tenetur ex natura ipsa rei scilicet a dispositione iuris humani.
4 Damnum datum ab alio, sine culpa eius, qui iure humano precipitur illud solvere, vt precipiuntur capita domorum, nauis, capona, stabularij, dominus mancipij aut alterius animalis, neque in conscientia neque in exteriori foro tenetur illud solvere in alijs eventibus, quam in expressis a iure & quatenus a iure coeperitur expressum.
3 Damni dati non in recompensationem, quod iure humano eiusmodi omnes solvere interdum precipiuntur, nõ tenentur illud solvere ante latã sententiam.
6 Damni dati in compensationem, quod prædicti omnes iure humano solvere precipiuntur, solvere non tenentur ante latã sententiam.

Qvod propositum est, erit hoc loco examinandum circa dicta tribus præcedentibus disputationibus: quod tamen paucis admodum in controuersiam vocant, Syluester, verò, rectè, in fine, in ea est sententia, vt dicat nullum horum in conscientia foro teneri restituere id damnum: quoniam arbitratur nullum eorum teneri restituere damnum, antequam actio aduersus eum intentetur ac damnetur, nisi culpa lata ipsius sit sequutum. Quæ autem tribus præcedentibus disputationibus dicta sunt, ac solum habere locum in foro exteriori, debetque in conscientia, si intentata sit actio: secus verò, si non intentetur. Idem dicerent Innocentius, & alij, pro ea sententia Disputat. 698. citati, quod nullus lege Aquilia teneatur in foro conscientia restituere damnum culpa ipsius leui, aut leuissima datum, antequam aduersus eum actio intentetur ac condemnetur. Quoniam arbitratur, legem illam esse penalem quoad recompensationem damni dati, quando solum interuenit culpa leuis, aut leuissima, eaque ratione nullum ad eam penam teneri ante condemnationem. Longè autem maiori eum ratione videntur idem dicturi de legibus tribus disputationibus præcedentibus relatis ac explicatis, quæ abque vlla dominorum culpa statunt recompensationem dani à domesticis suis, ab ipsorum mancipijs, ac animalibus, dati: imò, quæ aliquando insuper statunt solutionem alicuius quantitas vltra valorem damni dati, pro delictis domesticorum, vt visum est.

Quidam alij in ea sunt sententia, vt dicant: Quando damnum culpa theologica dominorum est datum, teneri dominos in foro conscientia illud restituere. In hoc tamen sensu, quod quando damnum culpa ipsorum lethali est datum, tenentur id totum restituere: quando verò est datum culpa ipsorum tantum veniali, tenentur solum restituere partem prudentis arbitrio, pro culpe quantitate. Quando verò, addunt, datum est, nulla interueniente ipsorum theologica culpa, ad nullam restitutionem tenentur in conscientia foro, siue interuenierit aliqua eorum culpa iuridica, siue nullam nisi tamen intentata aduersus eos in foro exteriori fuerit actio: nam in eo euenit locus habent iura tribus prioribus Disput. citata, quæ in foro exteriori concedunt actionem, atque ad eò, tanquam iuste ac rationabiles leges, in foro conscientia inducunt obligationem restituendi id damnum, si intentata ad id fuerit actio. Ab hac tamen regula excipiunt primò, quado ex damno dato factus est dominus locupletior: tunc enim in foro conscientia, nulla expectata intentione actionis, tenetur dominus restituere id damnum, quantum ex illo fuerit

factus locupletior. Vt si absque vlla theologica sua culpa iumentum ipsius de partum fuit in fegetibus, alie nis, eaque ratione excusatur sumptum aliquem, quæ facturus erat in eo iumento alendo, restituere in foro conscientia tenetur, non quantum estimabitur damnum, quod id iumentum in illis fegetibus dedit sed quantum ea via factus sit locupletior. Secundo ab eadem regula excipiuntur. Quando mancipium alicuius sua culpa Theologica, & abque Theologica culpa domini, damnum dedit: tunc enim, quia mancipium obligatum manet ad refarciendum damnum, quod ita sua culpa dedit, & ad solvendam penam, quæ propter illud iuste fuerit ei imposita, tenetur, inquit, mancipij dominus in conscientia foro vel tradere illud loco damni, & loco penæ pecuniaria: iuste vterius ob id crimen illi imposita, vel retento mancipio, compensare integre id damnum, & solue re insuper penam, si quæ fuerit pro eo crimine imposita. Quado autem mancipium puniendum esset pena corporali, posse dominum transmittere mancipium in alium locum, perfoluendo personæ, quæ damnum esset passa, solum damni æstimatione, aut illi condonando sine mancipij illius, quod habet in illo alio loco, in recompensam talis damni, vel in illo alio loco vendendo mancipium, & tradendo pretium personæ, quæ dānum esset passa, aut ex pretio, quantum præcisè esset satis ad id damnum compensandum, reliquumque sibi retinendo. Differunt verò hi autores ab autoribus prioris sententiæ. Primò, quia illi nihil loquuntur de hac posteriori exceptione. Secundo, quia cum dari possit damnum culpa lata, sit vel lethalis culpa non interueniat, & fieri etiam aliquando possit, vt, damnum dando ex sola culpa iuridica leui, culpa interueniat lethalis, vt vtrumque Disput. 698. est dictum, iunctis ijs, quæ Disput. 293. sunt explanata; vtique, iuxta sententiam horum doctorum aliquando non cõfurgit obligatio restituendi in foro conscientia, est damnum datum sit culpa iuridica lata, & aliquando confurgit, est datum sit culpa leui: contrarium verò vtriusque partis affirmant doctores prioris sententiæ.

Quid de hac sententia, conclusiones sequentes aperient. Prima est. Stando in solo iure naturali, secluso que toto iure humano legum hac de re latarum, quando nulla interuenit culpa Theologica capitis domus, aut ceterorum, de quibus est hæc controuersia, ad nullam satisfactionem tenentur damnorum per suos domesticos, per suum mancipium, aut per sua animalia illatorum, est domesticis, aut mancipium, ea damna intulerint culpa ipsorum lata, aut culpa ipsorum Theologica, neque tradere tenentur mancipiũ, quod illa ita dedit, neque sua animalia, quæ illa dederunt, in recompensationem eorum damnorum. Probatur hæc conclusio. Quoniam, stando in solo iure naturali, scilicet usque humano iure, quod aliquid ea de re disponat, obligatio restituendi solum confurgit, vel ex parte rei acceptæ, vel ex parte iniuste acceptionis, vel ex contractu & conuentione partium, quæ ad aliquid se astrinxerunt, vt si depositarius, aut commodatarius, se astringant ad soluendam rem, quam suscipiunt, est casu sortuito perierat, aut depositarius se astringat ad illam soluendam, est ex minori sua culpa, quam lata perierat: sed capita domorum, & reliqui, de quibus disputamus, non tenentur ex parte rei acceptæ; quandoque iustum, quod dederunt est redditum; aut omnino perijt tali damno, ea ex parte, quæ perijt, aut quæ dederunt est redditum, non extat, neque inde facti sunt locupletiores, vt suppono: si enim in aliquo facti inde essent locupletiores, id vtique restituere tenerentur, tanquam fructum ex parte iniuste acceptionis, quippe cõ nõ peccauerint, vt supponimus, in eo, quod illi aut sua animalia id

Prima conclusio.

damnum dederint: neque denique tenentur ex parte, quod inter ipsos & eum, qui damnum est passus, interuenierit: ergo nulla ratione tenentur compensare id damnum, aut partem aliquam illius. Quod si dicas, saltem, quando mancipium sua culpa Theologica damnum dedit, tenetur dominus vel id damnum refarcire, vel tradere pro illo mancipium, esto ipse in nulla fuerit culpa: eo quod, vt dicebant anteriores sententiæ posterioris loco supra relate, mancipium ipsum ex natura rei manet obligatum ad id damnum. Si, inquam, id dicas, in hunc modum probò contrarium. Quoniam mancipium ante delictum commissum erat domini sui, ac proinde dominus habebat verum ius in re in eo mancipio ad omnes operas illius, & ad omnem fructum, qui ex illo percipi poterat: ergo, stando in solo iure naturali, secluso que noxalibus actionibus Disput. 71. relatis, posterior obligatio, quæ per suum delictum in eo mancipio oborta est ac relictatur ad refarciendum damnum sua culpa datum, præiudicare non potuit domino suo, qui anterior creditor cum iure in re reparatur comparatione illius ad omnia commoda, quæ ex illo poterat percipi; cum tamen obligatio, quæ in mancipio ex suo delicto relictatur ad refarciendum damnum, solum sit personalis comparatione eius, qui damnum accepit, ac proinde posterior hic creditor solum habeat ius ad rem, vt scilicet, si id mancipium aliquando consequutum sit libertatem, aut si, dum manet mancipium, aliqua bona habeat, quæ sint ipsius, & non domini, ex illis eius satisfaciatur damnum iniuste illatum. Hoc ipsum confirmant, quæ copiosè Disput. 536. sunt dicta, vbi ostendimus, creditorem habentem ius in re, & multo magis habentem dominium rei, præferendum esse cæteris creditoribus personalibus, & inter creditores habentem ius in re, antiquior rem præferendum esse posteriori: ergo si seclusas leges noxales, quæ de iure humano introduxerunt, dominum mancipij teneri refarcire damnum à suo mancipio datum, vel illud pro eo tradere, vtique stando in solo iure naturali, dominus ad neutrum tenebatur.

Ex hac conclusione sic confirmata in foro, cum caput domus, & dominus mancipij, aut alterius animalis, stando in solo iure naturali, non tenentur restituere damna per suos domesticos, per suum mancipium, aut per sua bruta animalia, abque sua theologica culpa, data, sed tota ea obligatio iure humano fit iniuncta, non plus eam esse extendendam, quam iure humano, legibus disputationibus præcedentibus relatis, compariatur iniuncta. Quare dominus cuiusque caput, neque in conscientia, neque in exteriori foro, tenetur soluere alia damna, quæ ipsius filij, vel famuli ipsius mercenarij, extra domum, abque culpa ipsius, dederint: nisi forte, si eos libera re voluerit à vinculis, aut ab aliqua pena, soluendo aliquid loco eorum. Quin neque tenetur soluere alia damna, quæ dederint in domo sua, aut de sua domo, præterquam projiciendo, aut effundendo aliquid, vel appendendo, quod sine præuia sufficiente admonitione noceat transeuntibus, aut commorantibus in loco, in quo est, aut per quem tranfire, homines solent, vel nisi sint famuli, aut domesticis, nauarum, caponum, aut stabulariorum, & damnum insularum rebus ibi recipientium, saltem eas surando, vt Disput. 710. est dictum. Similiter dominus mancipij non tenetur soluere damna, nisi quæ mancipium sua culpa dederit. Si enim aliqua abque sua culpa dederit, ita quod mancipium ipsum, si sui iuris esset, non tenentur ea soluere, vtique neque dominus tenetur eadem soluere, iam in conscientia quam in exteriori foro: quoniam iura de noxalibus actionibus non loquuntur de eiusmodi damnis, & consistit illa legenti ac eadem tenenti: id quod alij non satis attendunt. Ex eadem ratione, quæ dominus irrita-

tionalis animalis teneatur modo præcedente disputatione explicato ad damna, quæ sunt irrationali animal dederit; non tamen tenetur ad damna, quæ res aliæ ipsius sensu carentes, abque vlla ipsius culpa, dederint: eo quod iure humano sanctum non fit, vt id damnum solatur. Item ad damna explicata tenentur illi, de quibus disputamus, eouique duntaxat, quo eis humano iure præscribitur, & non amplius. Vnde, si irrationale animal alicuius damnum aliquod det, & dominus toto tempore, quo postea possedit id animal, damnum ignorauit, esto post mortem animalis illius, id damnum sciat, ad nihil ei tenetur, qui damnum est passus: quoniam in eo euenit non conceditur huic actio ad id damnum vt disputatione præcedente est dictum. Idemque est intelligendum de mancipio.

Secunda conclusio. Quicquid iuris Disput. 710. & 711. citatis, capitis domotum, aut dominus mancipiorum, soluere precipitur, quod non fit in compensationem damni illati per domesticos, aut per mancipium, nõ tenentur illud soluere ante intentatã actione & latam sententiã in exteriori foro. Verbi gratia, capita domorum soluere precipiuntur duplum damni, quod domesticis dederunt projiciendo, aut effundendo, aliquid de domo, sanè ante actionem intentatã & latam sententiã non tenentur soluere incrementum illud vltra damnum datum. Item, qui appendit, aut passus est in domo, in qua habitat, esse appendum aliqui, quod nocere possit transeuntibus, aut interiori existentibus, esto id nullum damnum dederit, cogitur soluere in penã decem solidos, sanè, cum illud nõ solatur in compensationem damni, nullus eorum tenetur id soluere ante actionem intentatã, & ante latam sententiã. Similiter dominus mancipij soluere non tenetur ante latam sententiã, penam, qua mancipium est dignum propter damnum, quod intulit, & delictum, quod commisit. Ratio huius conclusionis est, quoniam ea omnia, quæ solui iubentur, & non in damni compensationem, iubentur solui in penam pro delicto domesticorum aut mancipij: pena autem, si cut ab ipso domestico, aut mancipio, nõ debetur ante latam sententiã, ita neque à capite familiaris, aut à domino mancipij, debetur loco eorum, ante latam sententiã.

Tota ergo controuersia est circa id, quod solui iubetur in recompensationem damni dati, siue per domesticos, siue per mancipium, aut per irrationale animal, num caput domus, naua, cappo, stabularius, dominus mancipij, aut irrationalis animalis, teneantur in foro conscientia illa soluere, ante latam sententiã, intentatãque ea de re actionem, eo ipso, quod ipsius constat de damno, & abque vlla ipsorum culpa, dato. Arbitror autè nullum differtè posse, in principio esse potestatem ad concedendam in commune bonum legem, vt caput domus teneatur ad compensationem damni, quod domesticis dederint, aliquid esse cõditum, aut effundendo de domo, vt capita domorum vigilantiora sint in suos ea in parte, ne alij quod detrimentum incuria & negligentia eorum fe quatur, & quoniam id postulat æquitas, communeque bonum, remanente in capite domus iure ad id repetendum ab eo, cuius culpa sequutum sit, si ille sit famulus mercede conductus, aut alius, qui possit illud soluere, à quodè reperi possit. Nullum item arbitror differtè posse, esse in principio potestatem ad similem legem condendam circa nauas, cappones, & stabularios, quando sui auferunt aliquid ab eis, quos in nauis, capponum, aut hospitium recipiunt, vt vigilantes sint in suos, videantque, quos tanquam famulos ac ad ministratos in domum suam recipiunt, vel in domo sua habeant: & quoniam id similiter postulat æquitas ac bonum commune, cum quali in

Secunda conclusio.

suam fidem recipiant eos, illorumque bona, quæ se- cum detinent, quos in hospitium recipiunt, aut ad transportandum in sua nauis, & ne forte ipsorum con- silio & industria datum illis sit damnum, posteaque cautescent, ut illud non restituant, abique vlla sua culpa esse statum, hospitiumque ipsos cogant, sumptibus & molestia dum in transitu extra domos suas sunt, inquitere malefactores, suaque recuperare. Nullum præterea arbitror desiteri posse, in principe esse potestatem ad legem condendam, vt dominus mancipij teneatur vel rescire damna culpa mancipij alijs data, vel tradere mancipium in illorum compen- sationem, vt ea ratione domini mancipiorum vigi- lantiores sint circa ea, ne damnum alijs dent, & vt cum eo onere illa possideant, ne grauamen maximè alijs de republica ex mancipijs recipiant, dum dama- naque ab illis culpa eorum acciperent, nulla omni- no ex parte compensare possent. Denique nullum arbitror desiteri posse, in principe esse potestatem ad similem legem condendam circa animalia ratio- nis expertia, vt & domini ipsorum vigilantiores sint in illis custodiendis, cauendoque ne alijs damnum inferrent, & vt, qui damnum ab eis essent passi, vel ea via solamen aliquod acciperent, minutique graua- rentur damnis ex aliorum eiusmodi animalibus ac- ceptis.

Status autem punctumque huius controuersie in eo est positum, vt uideamus an mens legumlatorum iuribus, tribus disputationibus præcedentibus rela- tis, fuerit, vsque adeo arcere eos omnes, quod atti- net ad præciam compensationem damnorum alijs inde sequutorum, vt statim in foro conscientie te- nerentur ea integre compensare, nulla exspectata in- tentione actionis, qua ea compensatio ab eis exi- geretur, relicta potestate dominis mancipiorum, at- que animalium rationis expertium, vt potius trade- rent in compensationem damnorum mancipia ipsa aut animalia alia, quæ illa dederunt: an verò mens legumlatorum fuerit, non adeo illos arcere, sed so- lum condere leges his de rebus instar poenaliu, qui- bus tenerentur modis explicitis rescire ea damna, dependenter ex eo, quod ab illis exigere in exte- riori foro, sique cum illis contestaretur, & non aliter. Dixi paulo antea, quod attinet ad præciam cõ- pensationem damnorum alijs inde subsequutoru: quoniam, quod attinet ad incrementum ulterius in poenam aliquando statutum soluendum, facile con- stat, non prius eos teneri illud soluere, quam lata sit ea de re sententia, vt conclusione secunda dictum comprobatumque est.

Mihi secundum, & non primum, videtur fuisse mentem legumlatorum, atque adeo nullam prædic- torum teneri in foro conscientie compensare ea da- na abique sua theologica culpa data, nisi dependen- ter ex eo, quod exigantur, sique aduersus ipsos in ex- teriori foro contestetur: atque quoad hoc, eas omnes leges esse, non quidem poenales aduersus eos, qui coguntur ea cõpensare abique sua culpa: quoniam

A vbi nulla est culpa, non potest haberi locum poena, sed esse instar legum poenaliu, vt de l. Aquilia quo ad damna, quæ compensare iubet ex culpa iuridica, abique vlla theologica culpa, Disp. 698. dictum etiã est. Ducor. Primum, quoniam præterquam quod hu- iusmodi leges iubent id soluere, quod stando in solo iure naturali non debetur, vt in conclusione prima est ostensum, sanè, si primum, & non secundum, in- tenderent, rigida admodum essent & irrationabi- les, & quæ attenta fragilitate humana, sine emolu- mento boni communis (cui sufficienter est consul- tum in tendo solum secudum) laqueos conscien- tijs hominum iniiceret, occasioque essent multorum peccatorum, atque adeo fortasse essent leges iniuste: lex quippe, vt iusta sit, continere non debet onus graue & importabile, aut ita fragilitate humana, ma- ximè sine emolumento boni communis: credendum verò non est, legislatorum intendisse, quod irratio- nabile ac intolerabile esset, & fore iniustum. Secun- dò, quoniam ex ipsimet legibus constat, secundum fuisse intentionem earum legum, & non primum: nul- la quippe earum concedit actionem aduersus here- dem cuiusquam horum, quando lis aduersus defun- ctum non fuit contestata antequam moreretur, id- que instar legum poenaliu: si autem intentum ha- rum legum fuisse, obligare hos in foro conscientie independenter ex eo, quod aduersus illos actio ea de re intentaretur, illiq; re ipsa in foro conscientie sta- tum ac damnum esset datum, tenerentur illud com- pensare independenter à quacunque actione, vt que actio concederetur ac transiret ad hæredes eorum, vt soluerent verum æs alienum perfectè à defuncto ante mortem contractum ac debitum, atque vt exo- nerarent conscientiam defuncti, inique que essent leges, quæ eam actionem denegarent aduersus here- des, si primum, & non secundum, eisdem legibus in- tenderent. Quod autem nulla earum legum conce- dat actionem aduersus hæredes horum omnium, quando lis cum defuncto ante ipsius mortem non fuit contestata, constat ex dictis tribus disputationi- bus præcedentibus. Tertio, quoniam huiusmodi leges vsu videntur solum receptæ, vt soluantur hæc damna, si in foro exteriori exigantur, sique conte- stetur aduersus horum aliquem antea quam ex hæc vita decedat: leges autem humane non plus obli- gant, quam vsu sint receptæ: quare, esto primum, & non secundum, fuisse intentionem legumlatorum, (quod tamen est falsum) iam hodie solum obliga- rent ad secundum. Quarto, quoniam in dubio me- lior est conditio horum omnium, qui retinent sua bona, suntque in eorum possessione, quam sit con- ditio eorum, quibus esset facienda illorum resti- tutio: quare, esto res, de qua agimus, non esset adeo certa, quam certam esse ostendimus, sed esset du- bia, amplectenda esset sententia, que ait, iuben- dos eos non esse restituere, antequam compensa- tio horum damnorum ab eis in foro exteriori exi- garur.

B

C

D

LVDVICI MOLINAE
E SOCIETATE IESV,
DE IVSTITIA ET IVRE
TOMI TERTII
PARS POSTERIOR.

DE RESTITVTIONE IN GENERE,
& circa res externas.

DISPVT. 710.

Quid sit restitutio. Et cuius virtutis sit actus.

S Y M M A R I V M.

- 1 Restitutio tribus modis vsurpatur. In duobus prioribus esse potest actus iustitiæ etiam distributiua. In tertio solum est actus iustitiæ commutatiua, esto debitum restituendi, ortum habuerit ex antecedente lesione iustitiæ distributiua.
- 2 Restitutio latissime, & præse, quid.
- 3 Restitutio vnde dicta.

SUPEREST concludamus secun- dum hunc de iustitia tractatum disputationibus de restitutione in genere, & circa bona externa. Iaciemus enim nunc fundamen- ta ad omnem vniuersim restitu- tionem, etiam circa bona corpo- ris, honoris, fame, ac spiritalia, de quibus sermo no- bis erit duobus sequentibus tractatibus, de cetero autem que peculiariter ad restitutionem circa bona exte- rna, que propria est huius secundi tractatus, longio- rique indiget Disputatione.

Vt verò intelligatur, quid sit restitutio in genere, & cuius virtutis sit actus, obseruandum est. Restitu- tionem, quod ad rem præsentem attinet, tribus mo- dis vsurpari posse. Primum, latissime, pro exhibitio- ne eius, quod quis ex iustitia præstare tenerur: Quo pacto gratuita quidem exhibitio alicuius rei, restitui- tio non erit, ita tamen non solum dicitur restitutio, redditio, et compensatio eius, in quo quis est de- fraudatus, sed etiam solutio pretij pro recepta co-

A tempore, quo constitutum erat vt solueretur, solutio mercedis pro re locata, tempore ad id statuto; red- ditio depositi, commodati, mutui, pignoris, ac simi- lium rerum, tempore cõgruo, & abique vlla mora, atque adeo antequam iniustitia fiat, tam formalis quam materialis, in earum rerum detentione. Restitutio hoc modo accepta esse vtiq; potest, tam ac- tus iustitiæ commutatiua, si id, quod redditur, ex iustitia commutatiua debeatur, quam actus iustitiæ distributiua, si, quod redditur, ex iustitia distributi- ua debeatur. Distributio quippe bonorum commu- nium iuxta cuiusque merita, facta tempore, pro quo iustitia distributiua obligat, actus sanè est iustitiæ di- stributiua. Atque restitutio hoc modo sumpta non aliud est, quam exequatio actus iustitiæ, siue cõmu- tatiua, siue distributiua, tempore quo, qui eum exe- quitur, ad id tenerur.

Secundo modo sumi potest restitutio pressius, pro exhibitione eius, quod quis ex iustitia præstare tenerur, præcedente iam iniusta illius retentione, fal- tem materialiter. Hoc modo redditio depositi, com- modati, mutui, aut pignoris, pretij pro merce, tem- pore constituto, ita quod nondum interuenierit ini- sta aliqua mora, non dicitur restitutio, esto, quod sol- uitur, de iustitia debeatur: horum tamen solutio, si iam præcessit iniusta mora, dicitur restitutio in hæc secunda restitutionis acceptione.

Restitutio hoc modo sumpta, esse etiam potest actus, tam iustitiæ commutatiua, tum etiam iustitiæ distributiua. Quamvis enim aliquis in mora fue- rit distribuendi bona communia tempore, quo re- nebatur, atque adeo peccauerit omissionis peccato exercendi actum iustitiæ distributiua, si tamen ead- em bona adhuc perseuerent communia, & per eum illis distribuuntur, quibus erant distribuenda, talis distributio erit iustitiæ distributiua actus, vt liquet.